

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه حکیم سبزواری

دانشگاه حکیم سبزواری

دانشکده الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات عربی

عنوان:

بررسی تطبیقی سیر تحول ادبیات کودکان در ایران و کشورهای منتخب عربی (مصر، سوریه، لبنان)

استاد راهنما :

دکتر محمد علی طالبی

استاد مشاور:

دکتر حجت الله فسنگری

نگارش :

محمد مشکانی

تابستان ۱۳۹۲

تقدیم به :

پدر و مادر عزیزم

پروردگارا:

نه می توانم موهامشان را که در راه عزت من سفید شده سیاه کنم و نه برای دستهای پینه بسته شان که ثمره تلاش برای افتخار من است، مرهمی دارم. پس توفیقم ده که هر لحظه پاس گزارشان باشم و ثنیه های عمرم را در عصای دست بودنشان بگذرانم.

سپاس‌گذاری

از دست و زبان که برآید

کز عهده‌ی شکرش به در آید

سپاس ایندو منان را که توفیق فراگیری علم را بر من عطا فرمود و مراد کوران مشکلات و سختی‌هایاری نمود، تا این پایان نامه

را به پایان برسانم.

در طول دوران تحصیلی و تهیه این پایان نامه از راهنمایی‌ها و مساعدت‌های اساتید و دوستان عزیزم بهره‌برده‌ام که در اینجا

لازم است از همه ایشان مراتب سپاس قلبی و تشکر خالصانه خود را بیان کنم. بخصوص از استادان فرهیخته: دکتر محمد علی

طالبی و دکتر حجت‌الله فسقری که با کثرت رویی، راهنمایی و مشاوره‌ی این پایان نامه را پذیرفتند.

دانشگاه حکیم سنواری

فرم چکیده‌ی پایان‌نامه‌ی دوره‌ی تحصیلات تکمیلی

مدیریت تحصیلات تکمیلی

نام خانوادگی دانشجو: مشکانی	نام: محمد	ش دانشجویی: ۹۰۱۳۴۲۱۱۱۰
استاد راهنما: دکتر محمد علی طالبی	استاد مشاور: دکتر حجت الله فسنگری	
دانشکده: الهیات و معارف اسلامی	رشته: زبان و ادبیات عربی	گرایش: زبان و ادبیات عربی
مقطع: کارشناسی ارشد	تاریخ دفاع:	تعداد صفحات:

عنوان پایان‌نامه: بررسی تطبیقی سیر ادبیات کودکان در ایران و کشورهای منتخب عربی

کلیدواژه‌ها: ادبیات کودکان و نوجوانان، تطبیق، ایران، مصر، لبنان، سوریه

چکیده:

بررسی تطبیقی سیر ادبیات کودکان در ایران و کشورهای منتخب عربی (مصر، سوریه و لبنان)، عنوان پژوهشی است که در آن پژوهنده با مطالعه و تحقیق به روش ادبی-تاریخی و بر اساس مکتب آمریکایی، به بررسی و بیان شباهت‌ها و تفاوت‌های موجود در ایران و کشورهای منتخب عربی پرداخته است.

سیر تحول ادبیات کودکان و نوجوانان در کشورهای مختلف، کم و بیش یکسان بوده و تحت تأثیر عوامل اقتصادی، اجتماعی و سیاسی قرار گرفته و از افکار، ارزش‌ها، آداب، سنن، هدف‌ها و آرمان‌های همان دوره، پیروی کرده است.

ادبیات کودکان در ایران و کشورهای عربی علی‌رغم تجربه‌ی بعضی از آثار مشترک از جملات: کلیله و دمنه و هزار و یک شب، قدمت چندانی در این حوزه نداشته و شاخه‌ی جدیدی از ادبیات به شمار می‌رود. بدون شک آشنایی با غرب، تغییر نظام آموزشی، گسترش علوم تربیتی و روان‌شناسی و رخدادهای سیاسی، از مهمترین دلایل شکل‌گیری ادبیات نوین کودک در ایران و سرزمین‌های عربی می‌باشد. در یک نگاه کلی، می‌توان گفت: روند شکل‌گیری و رشد ادبیات کودک، در ایران و سرزمین‌های عربی، (مصر، سوریه و لبنان)، شبیه به هم است و از نظر تاریخی نیز سیری مقارن و موازی نسبت به هم پیموده‌اند.

امضای استاد راهنما

مطالب فهرست

صفحه	عنوان
أ	چکیده.....

فصل اول: مقدمه و کلیات پژوهش

۲	۱-۱ مقدمه.....
۴	۲-۱ بیان مسأله.....
۴	۳-۱ ضرورت انجام و کاربرد نتایج پژوهش.....
۵	۴-۱ پیشینه‌ی تحقیق.....
۵	۵-۱ پرسش‌های بنیادی.....
۵	۶-۱ فرضیه‌ها.....
۶	۷-۱ اهداف پژوهش.....
۶	۸-۱ بیان محدودیت‌های پژوهش.....
۶	۹-۱ روش و شیوه‌ی پژوهش.....

فصل دوم: ماهیت ادبیات کودکان و نوجوانان

۸	۱-۲ ادبیات کودک، تعریف و اهمیت آن.....
۸	۱-۱-۲ تعریف ادبیات.....
۹	۲-۱-۲ تعریف ادبیات کودک.....
۱۰	۳-۱-۲ اهمیت دوره‌ی کودکی.....
۱۱	۴-۱-۲ اهمیت ادبیات کودک.....
۱۲	۲-۲ ویژگی‌های کلی ادبیات کودکان.....
۱۲	۱-۲-۲ ویژگی‌های ادبیات کودکان.....
۱۳	۲-۲-۲ ویژگی نویسنده‌ی ادبیات کودک.....
۱۴	۳-۲ تفاوت‌های ادبیات کودک.....
۱۴	۱-۳-۲ تفاوت ادبیات کودکان با ادبیات بزرگسالان.....
۱۵	۲-۳-۲ تفاوت ادبیات کودک با ادبیات عامیانه.....

۱۶	..... ۴-۲ اهداف ادبیات کودک.
۱۶	..... ۱-۴-۲ هدف‌های آموزشی.
۱۷	..... ۲-۴-۲ هدف‌های تربیتی.
۱۷	..... ۳-۴-۲ هدف‌های اعتقادی.
۱۸	..... ۵-۲ کودک از دیدگاه روان‌شناسی.
۱۹	..... ۶-۲ ادبیات کودک و گونه‌های ادبی.
۱۹	..... ۱-۶-۲ آثار منثور.
۲۰	..... ۱-۱-۶-۲ داستان.
۲۱	..... ۲-۱-۶-۲ حکایت‌ها و نمایش‌نامه‌ها.
۲۱	..... ۲-۶-۲ آثار منظوم.
۲۱	..... ۱-۲-۶-۲ شعر.
۲۲	..... ۲-۲-۶-۲ لالایی و متل.
۲۲	..... ۳-۲-۶-۲ ترانه و چیستان.
۲۳	..... ۳-۶-۲ آثار مصور.
۲۳	..... ۷-۲ ادبیات کودک و رسانه‌های جمعی.
۲۳	..... ۱-۷-۲ روزنامه و مجلات.
۲۴	..... ۲-۷-۲ تلویزیون.

فصل سوم: سیر ادبیات کودک در کشورهای منتخب عربی

۲۶	..... ۱-۳ تاریخچه‌ی ادبیات کودکان در جهان.
۲۸	..... ۲-۳ جایگاه کودک در اعتقاد اسلامی.
۳۰	..... ۳-۳ رد پای از ادبیات کودک در میراث عربی.
۳۰	..... ۱-۳-۳ ادبیات کودک در دوره‌ی باستان.
۳۱	..... ۲-۳-۳ ادبیات کودک در دوره‌ی جاهلی.
۳۲	..... ۳-۳-۳ ادبیات کودک در دوره‌ی اسلامی.
۳۳	..... ۴-۳ سیر تحول ادبیات کودک در مصر.

- ۳۴ ..... ۱-۴-۳ روکرد ترجمه و رویش ادبیات کودک
- ۳۵ ..... ۲-۴-۳ پیشگامان ادبیات کودکان در مصر
- ۳۶ ..... ۱-۲-۴-۳ احمد شوقی
- ۳۷ ..... ۲-۲-۴-۳ محمد الهراوی
- ۳۸ ..... ۳-۲-۴-۳ کامل کیلانی
- ۴۰ ..... ۳-۴-۳ نسل جدید ادیبان کودک در مصر
- ۴۱ ..... ۱-۳-۴-۳ محمد سعید العریان
- ۴۱ ..... ۲-۳-۴-۳ عبدالتواب یوسف
- ۴۲ ..... ۳-۳-۴-۳ محمود سالم
- ۴۲ ..... ۵-۳ سیر تحول ادبیات کودک در سوریه
- ۴۲ ..... ۱-۵-۳ ادبیات کودک قبل از استقلال سوریه
- ۴۳ ..... ۱-۱-۵-۳ ترجمه و اقتباس از غرب
- ۴۳ ..... ۲-۱-۵-۳ پیروی و تقلید از محمد الهراوی
- ۴۳ ..... ۲-۵-۳ ادبیات کودک بعد از استقلال سوریه
- ۴۴ ..... ۱-۲-۵-۳ ادبیات کودک در دهه‌ی شصت میلادی
- ۴۶ ..... ۲-۲-۵-۳ ادبیات کودک پس از شکست حزیران
- ۴۷ ..... ۳-۲-۵-۳ ادبیات کودک در دهه‌ی هفتاد
- ۴۸ ..... ۴-۲-۵-۳ ادبیات کودک در دو دهه‌ی آخر قرن بیستم
- ۴۹ ..... ۶-۳ سیر تحول ادبیات کودک در لبنان
- ۴۹ ..... ۱-۶-۳ ادبیات کودک قبل از استقلال لبنان
- ۴۹ ..... ۱-۱-۶-۳ پایه‌گذاران ادبیات کودک در لبنان
- ۵۱ ..... ۲-۶-۳ ادبیات کودک پس از استقلال لبنان

فصل چهارم: سیر تحول ادبیات کودکان در ایران

- ۵۴ ..... ۱-۴ ادبیات کودک در ایران باستان
- ۵۶ ..... ۲-۴ ادبیات کودک از دوره‌ی اسلامی تا قبل از دوره‌ی مشروطه

- ۵۸ ..... ۳-۴ ادبیات کودک در دوره‌ی مشروطه تا سال ۱۳۰۰ ه.ش.
- ۵۹ ..... ۱-۳-۴ پیشگامان ادبیات کودک در ایران
- ۶۰ ..... ۱-۱-۳-۴ عبدالعظیم خان قریب
- ۶۰ ..... ۲-۱-۳-۴ نسیم شمال
- ۶۱ ..... ۳-۱-۳-۴ ایرج میرزا
- ۶۲ ..... ۴-۴ پایه گذاران ادبیات نوین کودک در ایران
- ۶۲ ..... ۱-۴-۴ جبار عسگرزاده
- ۶۳ ..... ۲-۴-۴ عبدالرحیم طالبوف
- ۶۳ ..... ۵-۴ گردآوری ادبیات عامیانه برای کودکان
- ۶۳ ..... ۱-۵-۴ صادق هدایت
- ۶۴ ..... ۲-۵-۴ صبحی مهدی
- ۶۵ ..... ۶-۴ شکوفای ادبیات کودکان در ایران
- ۶۵ ..... ۱-۶-۴ شکل گیری نشریه‌های کودکان
- ۶۸ ..... ۲-۶-۴ ترجمه و بازنویسی
- ۶۹ ..... ۳-۶-۴ شکل گیری شورای کتاب
- ۷۰ ..... ۴-۶-۴ تأسیس کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان
- ۷۰ ..... ۵-۶-۴ واقع گرایی در ادبیات کودکان
- ۷۱ ..... ۶-۶-۴ ادبیات کودک در دهه‌ی پنجاه
- ۷۲ ..... ۱-۶-۶-۴ محمود کیانوش
- ۷۳ ..... ۷-۴ ادبیات کودک پس از انقلاب اسلامی
- ۷۳ ..... ۱-۷-۴ رشد کمی آثار و تغییر مضمون های ادبیات کودکان
- ۷۵ ..... ۲-۷-۴ رشد کیفی آثار کودکان و نوجوانان

فصل پنجم: بررسی تطبیقی سیر تحول ادبیات کودکان در ایران و کشورهای منتخب عربی

- ۷۸ ..... ۱-۵ تطبیق جریان‌های تأثیر گذار در رشد ادبیات کودک
- ۷۸ ..... ۱-۱-۵ جنبش‌های فکری

- ۸۰ ..... ۲-۱-۵ پیدایش صنعت چاپ.
- ۸۲ ..... ۳-۱-۵ رشد دیدگاه‌های نو در آموزش و پرورش.
- ۸۳ ..... ۴-۱-۵ ترجمه از غرب.
- ۸۳ ..... ۵-۱-۵ بازنویسی از میراث کهن.
- ۸۵ ..... ۲-۵ تطبیق سیر نشریه‌های کودکان.
- ۹۱ ..... ۳-۵ تطبیق سازمان‌ها و نهادهای کودکان و نوجوانان.
- ۹۲ ..... ۱-۳-۵ اتحادیه‌ی نویسندگان عرب.
- ۹۳ ..... ۲-۳-۵ سازمان پیش آهنگی بعث سوریه.
- ۹۳ ..... ۳-۳-۵ کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- ۹۵ ..... ۴-۵ ساختار شعری ادبیات کودکان و نوجوانان.
- ۹۵ ..... ۱-۴-۵ قالب‌های رایج در ادبیات کودکان و نوجوانان.
- ۹۷ ..... ۲-۴-۵ وزن‌های رایج در شعرهای کودکان.
- ۹۷ ..... ۱-۲-۴-۵ بحر رمل.
- ۹۸ ..... ۲-۲-۴-۵ بحر رجز.
- ۹۸ ..... ۳-۲-۴-۵ بحر متقارب.
- ۹۹ ..... ۵-۵ درون‌مایه‌های رایج در ادبیات کودکان و نوجوانان.
- ۹۹ ..... ۱-۵-۵ درون‌مایه‌ی وصفی.
- ۱۰۱ ..... ۲-۵-۵ درون‌مایه‌ی دینی و مذهبی.
- ۱۰۱ ..... ۳-۵-۵ درون‌مایه‌های آموزشی.
- ۱۰۲ ..... ۴-۵-۵ درون‌مایه‌های تمثیلی.
- ۱۰۴ ..... ۵-۵-۵ درون‌مایه‌های وطن پرستی.
- ۱۰۶ ..... ۶-۵ اشعار کودکانه عثمان جلال و نسیم شمال.
- ۱۰۹ ..... ۱-۶-۵ درس دوستی، همیاری و وحدت.
- ۱۱۰ ..... ۲-۶-۵ درس حد شناسی و رعایت حد و مرز.
- ۱۱۰ ..... ۳-۶-۵ درس شناخت چاپلوسان و دوری از آن‌ها.
- ۱۱۱ ..... ۴-۶-۵ درس عاقبت اندیشی و آینده نگری.

۱۱۲	.....۵-۶-۵ درس شناخت دوست از دشمن.....
۱۱۳	.....۵-۶-۶ درس قدر دانستن عافیت و سلامتی.....
۱۱۵	.....۵-۷-۷ درون مایه‌های مقاومت در شعر امین پور و العیسی.....
۱۱۷	.....۵-۷-۱ دعوت به دفاع از وطن و ایستادگی.....
۱۱۸	.....۵-۷-۲ بیان وقایع جنگ.....
۱۱۹	.....۵-۷-۳ بیان رجزهای حماسی.....
۱۲۰	.....۵-۷-۴ دانش آموز شهید.....
۱۲۳	.....۵-۷-۵ نوید فتح و پیروزی.....
۱۲۴	.....۵-۷-۶ شعر فلسطین.....
۱۲۵	.....۵-۷-۷ وحدت.....
۱۲۶	.....۵-۷-۸ کودکی در اشعار امین پور و العیسی.....
۱۲۷	.....۵-۸ نتیجه گیری.....
۱۳۰	.....الملخص باللغة العربية.....
۱۳۹	.....فهرست منابع.....
۱۴۶	.....Abstract.....

فصل اول

مقدمه و کلیات پژوهش

- ✓ مقدمه
- ✓ بیان مسأله
- ✓ ضرورت انجام کار و کاربرد نتایج پژوهش
- ✓ پیشینه‌ی پژوهش
- ✓ پرسش‌های بنیادی
- ✓ فرضیه‌ها
- ✓ اهداف پژوهش
- ✓ بیان محدودیت‌های پژوهش
- ✓ روش و شیوه‌ی پژوهش

کودکان ثروت و سرمایه‌ی یک ملت هستند، توجه به آن‌ها و ارج نهادن به جایگاه‌شان، سبب قوت قلب و اعتماد به نفس در آن‌ها می‌شود. توجه به امر آموزش و پرورش و حقوق کودک طی یک قرن پیش در مجامع بین‌المللی در دستور کار قرار گرفت. این در حالی است که متون ارزشمند و گران‌بهای اسلامی، هزار و چهارصد سال پیش حقوق کودک را به رسمیت شناخته است. قرآن کریم در آیه‌ی ۴۶ سوره‌ی کهف، فرزندان را مانند زینت‌های دنیوی و اخروی می‌داند و می‌گوید: «الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمْلاً»

ادبیات کودک، وسیله و هنری بوی‌آماده کردن کودکان و نوجوانان می‌باشد و این ادبیات می‌تواند در آینده‌ی نزدیک در شخصیت کودک و جامعه، تأثیر به‌سزایی بگذارد و این حقیقت را باید پذیرفت در جوامعی که در آن آموزش و پرورش پیشرفت کرده، کشور نیز هم‌سو با آن به شکوفایی کامل رسیده است.

اگر بخواهیم بدون نگاه علمی به ادبیات کودکان بنگریم، آنجاست که باید بگوییم: این ادبیات قدمتی به اندازه‌ی عمر انسان‌ها دارد. چرا که هر مادری برای آرام کردن فرزند خود آواها و ترانه‌هایی زمزمه می‌کرد که مضامین و درون‌مایه‌های مختلفی از قبیل: معیشتی، اخلاقی، عقیدتی و ... در برداشت. اما اگر بخواهیم با نگاه علمی و پژوهشی به ادبیات کودکان بنگریم، باید بگوییم: ادبیات کودک، شاخه‌ی جدیدی از ادبیات می‌باشد که در چند قرن اخیر طرفداران زیادی را به سوی خود جلب نموده است و گونه‌ای از همان ادبیات شیرین و داستان‌های دل‌چسب عامیانه بوده که از شکل شفاهی خود به صورت کتبی در آمده و بسیار مورد توجه اقشار جامعه به ویژه، کودکان قرار گرفته است.

در حقیقت، ادبیات کودک به مفهوم خاص با انقلاب صنعتی فرانسه آغاز گردید و از حدود قرن هجدهم آثاری پدیدار گشت که مطابق با میل کودکان بود اما این رویه، در قرن بیستم اوج گرفت به طوری که برخی از ادیبان این قرن را، قرن کودک نام نهاده‌اند. به این مفهوم، در کشورهای عربی و ایران نیز، ادبیات کودکان با تأخیری صد ساله آغاز شد.

در فصل نخست این پژوهش، به کلیات و اصول یک پژوهش علمی، اعم از بیان مسأله، ضرورت

پژوهش، فرضیه‌ها، پرسش‌های بنیادی، اهداف پژوهش، روش انجام پژوهش و دیگر مسائل پیرامون پژوهش پرداخته می‌شود.

فصل دوم اختصاص به ماهیت ادبیات کودکان و نوجوانان دارد. در این فصل، ابتدا تعریف های مختلفی که ادیبان پیرامون ادبیات کودکان بیان کرده اند، آورده شده است. در ادامه این فصل، ویژگی ها و خصوصیات ادبیات کودک و همچنین ویژگی های یک نویسنده کودک بیان شده است. اهداف تربیتی، آموزشی و عقیدتی، کودک از دیدگاه روان شناسی و گونه های ادبی، از دیگر اموری است که در این فصل به بررسی آنها پرداخته شده است.

در فصل سوم، به سیر تحول ادبیات کودک در کشورهای منتخب عربی پرداخته شده است. در این فصل به سبب ضرورت، نخست، به روند رشد ادبیات کودک در جهان، جایگاه آن در متون اسلامی و میراث عربی، اشاره می شود و سپس به بررسی روند شکل گیری و رشد ادبیات کودک در مصر، سوریه و لبنان پرداخته می شود.

در فصل چهارم، نیز با عنوان سیر تحول ادبیات کودکان و نوجوانان در ایران، به موضوعات مختلفی چون: ردپایی از ادبیات کودک در ایران باستان، ادبیات کودک در ایران از دوره اسلامی تا قبل از جنبش مشروطه، ادبیات کودک در دوره مشروطیت تا سال ۱۳۰۰ ه.ش، پایه گذاران ادبیات نوین کودک در ایران (۱۳۰۰ تا ۱۳۲۰ ه.ش)، دوره ی شکوفایی ادبیات کودکان در ایران (۱۳۲۰ ه.ش، تا انقلاب اسلامی)، دوره ی ناب گرایی در شعر کودک و نوجوان (دوران پس از انقلاب)، پرداخته می شود.

فصل پنجم که پیکره اصلی پژوهش را شکل می دهد، دارای سه بخش می باشد؛ در بخش نخست، به بررسی و تطبیق عوامل تأثیر گزار در رویش و شکوفایی ادبیات کودکان در ایران و کشورهای منتخب عربی پرداخته می شود و به عوامل مختلفی چون: جنبش های فکری، رشد دیدگاه های نو در آموزش و پرورش، ترجمه از غرب، اقتباس از میراث گزینده، بررسی تاریخی رشد مجله های کودکان و تطبیق سازمان ها و نهادهای مرتبط با کودکان، اشاره می گردد.

در بخش دوم این فصل، ساختار و درون مایه های ادبیات کودک مورد بررسی قرار می گیرد. بخش سوم، اختصاص به تطبیق شخصیت های ادبیات کودک دارد. در این بخش عثمان جلال با نسیم شمال و سلیمان العیسی با قیصر امین پور مورد بررسی و تطبیق قرار گرفته است.

۱-۲ بیان مسأله

ادبیات کودک، از دیر باز بخش مهمی از ادبیات جهان را به خود اختصاص داده و این ادبیات، سال‌های بسیاری پا به پای ادبیات بزرگ سالان رشد کرده است. به مرور زمان و گسترش یافتن علوم در زمینه - های مختلف به ویژه، روانشناسی و جامعه‌شناسی، زمینه‌ی پیدایش ادبیات کودک به طور تخصصی فراهم شد و رشته‌های گوناگونی در رابطه با کودک، در بسیاری از دانشگاه‌های معروف جهان تأسیس گردید. تاریخچه‌ی ادبیات کودک در شرق نیز، از دیرینه گی بسیاری برخوردار است به گونه‌ای که، سرچشمه‌ی بخش عمده‌ی ادبیات جهان، ادبیات عامیانه و کوچه‌بازاری شرق جهان بوده است و در مقابل، ادبیات امروز جهان، خود را مدیون پیشرفت ادبیات غرب می‌داند. هرچندکه، هدف این پایان‌نامه بررسی تأثیر و تأثر ادبیات کودکان در حوزه شرق و غرب نیست، اما این تأثیر و تأثر غیر قابل انکار است.

مسأله این است که ادبیات کودکان در ایران و کشورهای منتخب عربی، در سیری موازی و مقارن نسبت به هم رشد کرده‌اند و این امر به سبب شرایط فراهم شده و زمینه‌های یکسان در این کشورها بوده است.

۱-۳ ضرورت انجام و کاربرد نتایج پژوهش

از آنجا که کشور عزیزمان ایران در تمامی حوزه‌های ادبی سرآمد بوده است و از طرفی ادبیات فارسی و عربی در یک نظام پودمانی قرار داشته و دارند و از تنیدگی بالا بی‌در این زمینه برخوردارند و موضوع عمده این است که ادبیات کودک در هر کشور ی ادبیات پایه می‌باشد زیرا عامل عمده‌ی شکل‌گیری فرهنگ و هویت هر کشور محسوب می‌گردد لذا، در این پایان‌نامه با هدف بررسی تحولات عمده در دو حوزه ادبی مهم خاور میانه (ایران و کشورهای منتخب عربی) بر آن هستیم تا، ضمن بررسی مختصر ماهیت و درون‌مایه ادبیات کودکان در این کشورها به بررسی سیر تحول و تکامل این گونه‌ی ادبی پرداخته و زمینه‌ی تطبیق ادبیات کودکان را در برهه‌ی زمانی از اواخر قرن نوزدهم تا کنون مورد بررسی قرار دهیم. نتایج این پژوهش، می‌تواند در دو زبان فارسی و عربی، و در برخی از زیرمجموعه‌های آن‌ها مورد استفاده دانشجویان، دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی در حوزه‌ی علوم انسانی قرار گیرد.

۱-۴ پیشینه‌ی تحقیق

در مورد بررسی سیر تطبیقی، تا کنون کاری در این زمینه انجام نشده است. اما به صورت جداگانه کتاب - ها و پایان نامه‌هایی به قلم نگارش درآمده‌اند که در این پایان نامه، برخی از آن‌ها به عنوان منابع استفاده شده‌اند.

در زمینه‌ی سیر ادبیات کودکان در ایران، می‌توان از کتاب ارزشمند محمد هادی محمدی با عنوان «تاریخ ادبیات کودکان ایران»، نام برد. این کتاب دارای ۶ جلد می‌باشد که ادبیات کودکان را به صورت مستند تا سال ۱۳۴۰ ه.ش، گردآوری کرده است و ۳ جلد آن که اختصاص به سال‌های بعد از ۱۳۴۰ دارد، به زودی منتشر خواهد شد. «الشعر الأطفال فی الوطن العربی» از بیان الصفدی، «أدب الطفولة» از احمد زلط، «أدب الأطفال فلسفته، فنونه، وسائطه» از هادی نعمان و «ادبیات کودکان و نوجوانان» تألیف محمد گودرزی، از جمله کتاب‌های هستند که در زمینه‌ی سیر تاریخی ادبیات کودکان مطالبی را ارائه داده‌اند.

در زمینه‌ی پایان نامه نیز در دانشگاه‌های مختلف، به صورت جداگانه تألیفاتی صورت گرفته که عبارتند از: «ادبیات کودک در ادبیات معاصر عربی»، از اکرم نظام دوست در دانشگاه فردوسی مشهد، «بررسی سیر تحول قصه‌های عامیانه ایران با رویکرد کودک محور»، در دانشگاه شهید بهشتی، «بررسی، تحلیل و مقایسه آثاری از ادبیات کودکان و جهان»، از مهدی حجوانی در دانشگاه تربیت مدرس و «تحلیل هنری شعر کودک و نوجوان در دو دهه‌ی پس از انقلاب»، از زهره خیری در دانشگاه حکیم سبزواری.

۱ ۵ پرسش‌های بنیادی

۱-۵-۱ چه عواملی سبب شکل‌گیری ادبیات کودکان در ایران و کشورهای منتخب عربی شده است؟
۱-۵-۲ آیا شخصیت‌های شعری و ادبی در ایران و کشورهای منتخب عربی می‌توان یافت که در این حوزه قابل تطبیق باشند؟

۱ ۶ فرضیه‌ها

۱-۶-۱ ادبیات کودک در ایران و کشورهای عربی تحت تأثیر عوامل یکسره رشد کرده است.
۱-۶-۲ تطبیق شخصیت‌های ادبی و شعری در حوزه‌ی ادبیات کودکان در ایران و کشورهای منتخب عربی امکان‌پذیر است.

۱ اهداف پژوهش ۴

۱-۴ آشنایی با ادبیات کودکان در ایران و کشورهای منتخب عربی

۱-۷-۲ بررسی ماهیت و درون مایه‌ی ادبیات کودکان

۱-۴ تطبیق سیر تحول ادبیات کودکان و شخصیت‌های ادبی و شعری در ایران و کشورهای عربی

۱-۸ بیان محدودیت‌های پژوهش

۱-۸-۱ محدودیت زمانی: محدود بودن زمان با توجه به حجم گسترده‌ی کار، عمده‌ترین محدودیت این پژوهش بود.

۱-۸-۲ محدودیت منابع: از آنجایی که ادبیات کودک، شاخه‌ای نوریسته در قلمرو ادبیات دانشگاهی به شمار می‌رود، منابع موجود در این زمینه، محدود است. علاوه بر این، عدم دسترسی مناسب به منابع عربی در کتابخانه‌های ایران از دیگر محدودیت‌های این پژوهش است.

۱-۹ روش و شیوه‌ی پژوهش

این پژوهش، تطبیقی است و پژوهشگر با مراجعه به آثار ادبی، مقالات علمی، مجموعه اشعار کودکان و نوجوانان و فیش برداری از منابع و مآخذ به تألیف این اثر پرداخته است.

فصل دوم

ماهیت ادبیات کودکان و نوجوانان

✓ ادبیات کودک، تعریف و اهمیت آن

✓ ویژگی‌های کلی ادبیات کودکان و نوجوانان

✓ تفاوت‌های ادبیات کودکان و نوجوانان

✓ اهداف ادبیات کودک

✓ کودک از دیدگاه روانشناسی

✓ ادبیات کودک و گونه‌های ادبی

✓ ادبیات کودک و رسانه‌های جمعی

۲-۱ ادبیات کودک، تعریف و اهمیت آن

۲-۱-۱ تعریف ادبیات

در تعریف ادبیات، صاحب نظران، اندیشه‌ها و دیدگاه‌های گوناگونی ارائه داده‌اند و هر کس از نظرگاه خویش به تعریف آن پرداخته است؛ چنان‌که، گفته‌اند: «ادبیات مجموعه‌ی از بازتاب‌های آدمیان است در مقابل عوامل مختلف درونی و برونی که به صورت کلام، همراه با تخیل درآمده و هدفش، سعادت آدمی است.»^۱

در فرهنگ لغت دهخدا، ادب به معنای پرهیخت و دانش آمده است و گفته شده: «ادب به معنای نیک گفتاری و نیک کرداری است. برخی نیز ادب را به فرهنگ ترجمه کرده‌اند و گفته‌اند: ادب و فرهنگ به معنای دانش می‌باشد و با علم تفاوت چندانی ندارد.»^۲ از دیدگاه ابن منظور ادبیات یعنی: «رفتارها و کردارهایی که شخص از دیگران فرا می‌گیرد و چون مردم را به نیکی‌ها فرا می‌خواند و از ناپسندی‌ها باز می‌دارد، ادبیات نامیده شده است.»^۳

گروهی نیز ادبیات را با مفهوم دین پیوند داده‌اند و گفته‌اند: «ادبیات بیانی هنری از هستی، انسان، زندگی و طبیعت از خلال تصورات اسلامی است.»^۴ به بیان دیگر، ادبیات به «مجموعه‌ی تظاهرات هنری هر قوم که در قالب کلام منثور (از قبیل: نمایش‌نامه، ناول، داستان کوتاه، فولکلور، ضرب‌المثل، حکایات، داستان‌های اساطیری و...) و منظوم (از قبیل: سرودها، آوازه‌ها، شعر، قصه‌ی منظوم، مثل‌ها، چیستان‌ها و...) ریخته می‌شود و منعکس‌کننده‌ی افکار و عقاید، آداب و رسوم، احساسات و عواطف، خواسته‌ها و آرزوها، شیوه‌ی زندگی و شاخصه‌های فرهنگی آن مردم است و آن‌ها را به سوی رستگاری رهنمون کند، ادبیات آن قوم گفته می‌شود.»^۵

عده‌ای نیز بر این عقیده‌اند که: «ادبیات پدیده‌ای اجتماعی است و پدیده‌های اجتماعی را نباید و نمی‌توان تعریف کرد.»^۶ دکتر شوقی ضیف در کتاب خود با بررسی ادبیات طی قرن‌های گذشته بر این عقیده است که: «ادبیات در دوره‌ی معاصر دو معنای عام و خاص را به خود گرفته است، معنای عام آن،

^۱ علی پور، منوچهر، (۱۳۷۹)، «آشنایی با ادبیات کودکان»، ج ۱، تهران: چاپ‌خانه رامین ص ۱۲.

^۲ دهخدا، علی اکبر، (۱۳۷۷)، «لغت‌نامه دهخدا»، ج ۱، تهران: موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ص ۱۵۵۷.

^۳ ابن منظور، (۱۳۶۷)، «لسان‌العرب»، ج ۱، قم: نشر ادب الحوزه، ص ۲۰۶.

^۴ کرمانی، علی‌رضا، (۱۳۷۸)، «مفهوم ادبیات دینی برای کودکان»، پژوهش‌نامه ادبیات کودکان و نوجوانان، شماره ۱۷، ص ۲۵.

^۵ یار ویسی، منصور، (۱۳۸۸)، «ادبیات کودکان و نوجوانان (تبسم شکوفه‌ها)»، ج ۴، ارومیه: انتشارات جهاد دانشگاهی ارومیه، ص ۱۹.

^۶ غفاری، سعید، (۱۳۷۸)، «ادبیات کودکان و نوجوانان ج ۲»، همدان: سپهر دانش، ص ۱۵.

به معنای واژه ی فرانسوی (literature)، است که از دیدگاه فرانسویان هر مطلبی که به قلم نگارش درآید (اعم از علمی، ادبی، فلسفی و...) ادبیات گفته می شود. اما ادبیات در معنای خاص خود، محدود می شود و به مجموعه تعابیر و جملات دل نشین و زیبا که در روح شنونده و خواننده تاثیر گذاشته باشد، اطلاق می گردد.^۱

۲-۱-۲ تعریف ادبیات کودک

هر تعریفی که صاحب نظران و ادیبان در چا رچوب ادبیات اظهار کرده اند، قطعاً، در مورد ادبیات کودکان نیز که شاخه ی از ادبیات است، درست می باشد. در تعریف ادبیات کودکان صاحب نظران اندیشه ها و دیدگاه های متفاوتی نسبت به یک دیگر دارند، چنانکه گفته شده: «ادبیات کودکان در اصل با تعریفی که از ادبیات به معنای اعم شده است تفاوتی ندارد، یعنی در کیفیت نه تنها ادبیات کودکان نباید چیزی از ادبیات بزرگسالان کمتر داشته باشد، بلکه از آنجا که برای هر انسان جوان و کم تجربه آفریده می شود باید عالی تر و سازنده تر باشد.»^۲

هادی نعمان الهیتی از ناقدان و نویسندگان معاصر عرب، ادبیات کودک را این گونه تعریف می کند: «ادبیات کودک، ادبیاتی است که در آن یک ادیب افکار، احساسات و خیال هم راه قوه ی درک و فهم کودک، را به تصویر بکشد و این ادبیات شامل قصه، شعر، نمایش نامه، مقاله ها و ترانه ها می شود.»^۳

در دایرة المعارف فارسی تعریف ادبیات کودکان این چنین آمده است: «این عنوان معمولاً به مجموعه آثاری اطلاق می شود که برای مطالعه ی کودکان و نوجوانان و به منظور سرگرمی و آموزش آنان فراهم شده، به معنای وسیع تر و درست تر آثاری که از لحاظ لفظ و تعبیر متناسب با سنین مختلف کودکان و نوجوانان باشد در زمره ی این ادبیات است.»^۴

احمد نجیب از نویسندگان معاصر مصری، تعریف ادبیات کودک را به دو صورت بیان نموده است: «الف: ادبیات کودک به معنای عام: هر کتابی که برای کودکان در زمینه های مختلف با موضوعات گوناگون نگاشته می شود، مانند: دایرة المعارف ها و کتاب های علمی جزء ادبیات کودک محسوب می شود.

^۱ ضیف، شوقی، (۱۹۶۰)، «تاریخ الادب العربی، العصر الجاهلی»، ط ۲۸، واهره: دار المعارف، ص ۱۰.

^۲ ایمن، لیلی، خمارلو، توران و دولت آبادی، مهدخت، (۱۳۳۵)، ج ۳، «گذری بر ادبیات کودکان»، تهران: کیهانک، ص ۱.

^۳ الهیتی، هادی نعمان، (۱۹۷۷)، «أدب الأطفال فلسفته، فنونه، وسائطه»، ط ۱، قاهره: الهيئة المصرية العامة للكتاب، ص ۷۲.

^۴ مصاحب، غلامحسین، (۱۳۸۱)، «دایرة المعارف فارسی»، ج ۱، ص ۵، تهران: امیر کبیر، ص ۷۲.